

A RAJONGÓK TRAGIKUS HŐSEI

„Kemény regényei közül a legsokrétűbb, legbonyolultabb és mégis a legegységesebb műnek *A rajongókat* tekinthetjük.”¹ „Kemény Zsigmond jellemei nem utolsósorban azért összetettek, mert gyakran kényszeríti olvasóját arra, hogy megváltoztassa már kialakult véleményét egyik vagy másik szereplőről.”²

Kemény minden jelentős szereplő nézőpontját és motivációját egyenként és részletesen megvilágítja. Ennek formája leggyakrabban a belső monológ. Péterfy ezt így fogalmazza meg: „Kemény alakjai többet beszélnek magokkal és magoknak, mint egymással és egymásnak. Csak röviden végeznek a világgal, aztán hazafutnak magányukba, hol az álom erejével tárul fel belsejük.”³ Így váltakoznak Laczkó István, Klára, Elemér és Deborah kedélyhullámai, tépelődései, vívódásai a sorsfordulatok előzményeiként, illetve következményeiként. Folyamatosan élesedik Kassai István és Pécsi Simon ellentéte is. A bonyodalom kezdete után Elemér – szerelméről lemondani kényszerülve – félreáll, elhagyja a gyulafehérvári udvart, a mezei hadak kapitánya lesz a Pécsi-birtokok körzetében. Az ő visszavonulásával párhuzamosan egyre inkább előtérbe kerül Gyulai Ferenc, és betölti barátja helyét a Pécsi-házban is, a fejedelmi udvarban is.

Barta János⁴ három csoportba osztja *A rajongók* szereplőit. Az első csoport a sors felett állók, akik irányítói a sorsnak: I. Rákóczi György fejedelem, Lorántffy Zsuzsanna és Dajka püspök. A második csoportot a sors alatt állók alkotják, akik „nem sodródnak tragédiákba, noha ott élnek a szomszédságukban”⁵: Báthory Zsófia, Gyulai Ferenc⁶. A harmadik csoportot azok alkotják, akik részesei a sorsnak, benne élnek és sodródnak vele: Kassai Elemér, Laczkó István, Bodó Klára. Az ő életük tragikumai áll elsősorban a mű középpontjában, és dolgozatomban is főként velük foglalkozom. Fontos szereplők még a regényben Pécsi Simon és lánya, Pécsi Deborah, valamint a velük szembenálló Kassai István. Az ő sorsukkal, cselekedeteikkel szintén fontosnak tartom foglalkozni.

A „passzívan” sodródó hős – Kassai Elemér

A regény főszereplője, Kassai Elemér egyértelműen tragikus hősnek tekinthető. Elemér az erkölcs és kötelességtudás áldozata; vesztét a nagybátyjával való kapcsolata okozza. Tudomásul veszi sorsának csapását (Deborah elfordulását), ezután megkísérli kivonni magát nagybátyja, illetve a sorsa hatóköréből, de sikertelenül.

Elemér teljesen átlagos hősnek tekinthető, alacsony származása és egyáltalán nem kivételes személyisége aligha számíthatott a kor nőolvasóinak csodálatára. Egyetlen magatartásformával tud azonosulni, ez pedig a részvétel, az együttérzés. Ez az érzés az oka, hogy nem hagyja el a mindenki által gyűlölt nagybátyját, és ugyan ez az oka, hogy Pécsit figyelmeztetni akarja az életét fenyegető veszélyre. Elemér a Pécsi családhoz is egy „véletlen” lévén kerül közel. Elemért, „ez akkor még kevesektől ismert ifjat azért vette védszárny alá, azért pártolta és emelé, mert egy csillagjósolat szerint általa fog az ő családjáról valami fenyegető vész, valami véletlen csapás elháríthatni.”⁷ De mikor a fiút Kassai örökösévé teszi, Pécsi eltiltja tőle lányát, mert ő éppen úgy gyűlöli a kancellárt, mint az őt.

Elemér Deborahval való szakítása után el akarja hagyni a várost, és ehhez nagybátyja segítségét kéri. Kassai ki is nevezteti őt a mezei hadak hadnagyává. Ám Elemér mikor felidézi magában azon estének eseményeit, melyen Bodó Klárát ájulása után hazakíséri, belső monológjában jut el addig a kínzó sejtésig, hogy nagybátyja egy sötét

¹ Sötér István (Főszerk.): *A magyar irodalom története. IV. A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965. 259.

² Szegedy-Maszák Mihály: *A középszerű hős tragikumai: A rajongók (1858–59)*, In: *Uő.: Kemény Zsigmond*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989. 248.

³ Péterfy Jenő: *Báró Kemény Zsigmond mint regényíró*, In.: *Péterfy Jenő válogatott művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1962. 281.

⁴ Barta János: *Sorsok és válságok. Kemény Zsigmond tragikus emberalakjai*, In: *Uő.: A pálya végén*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987. 191–195.

⁵ Barta János: *I. m.* 193.

⁶ *Az, hogy Gyulai tekinthető-e tragikus hősnek, a későbbiekben még tárgyalásra kerül.*

⁷ *A rajongók I.* 122.

terv végrehajtásához akarja őt felhasználni. Mikor Elemér a balázsfalvi templomba lépett, hogy figyelmeztesse Pécsit, a szombatos tömeg részben amiatt tör a fiú életére, mert Pécsi „önkéntelenül, de halálsárga arccal” így sóhajt fel: „Oh! a csillagzatok nem csálnak! Ők előre megmondták, hogy veszedelmem tőle jön!”⁸ Ezt követően a feldühödött szombatosok lemészárolják a fiút. Elemér úgy hal meg, hogy nem tudja, hogy két ember is volt az életében, aki nagyon szerette őt: Pécsi Deborah és Kassai István.

A törékeny nő alakja – Bodó Klára

Bodó Klára kismemesi család sarja, aki a szombatosok egyik vezéréhez, Laczkó Istvánhoz köti életét. Bodó Klára tragikus hőssé válásában igazából vétlen. Őt férje jelleme és cselekedetei teszik tragikussá, és talán ő az egyetlen, akinek sorsát igazán tragikusnak érezhetjük.

Férje gyakran megfordul Pécsi házában, majd miután Kassai elfogatja, annak kéme lesz. Klára nem tudja, mi történik férjével, de érzi, valami nincs rendben, valami szörnyűség történt.

Mikor Laczkó hazamegy, Klára nem érti férjének szokatlan viselkedését: „Férjének lábai elé borult, töredelmesen hajtá fejét a padlózatra s aranycsillámú, gazdag, sárga haja szétbontakozva omlott alá, sűrű palástjával eltakarta a szem elől az egész ábrázatot, csak a vékony ivorfehér nyakat hagyván meztelenül, *mintha bárdcsapásra váró elítélt volna* (kiemelés tőlem).”⁹ Klára itt már nem csak olyan, mint egy bárdcsapásra váró elítélt, hanem valóban azzá is válik. Laczkó az, aki szenvedést hoz rá, és ráméri a végső csapást.

Klára ezt követően, mikor megtudja, miért is hagyta el a férje, miért kellett gyermekeitől megválni, mindent megtesz, hogy férjét megszabadítsa. Egy véletlen félreértésnek köszönhetően Dajka püspök a fejedelemséhez vezet, aki meghallgatva panaszait segítségére lesz.

A sors azonban úgy akarja, hogy – bár Klára minden segítséget megkap a fejedelemtől – többé ne találkozhatson férjével. Laczkó István özvegye azonban a szegények és betegek istápolásában lelte meg életcélját Rápolton, férje utolsó tartózkodási helyén.

Bodó Klára magára maradvány gyermekeiről is gondoskodni tud, és helytáll a kritikus helyzetekben. Ő azonban csak a saját életútját illetően győzi le a mostoha körülményeket, csak magának teremt külön világot, férje tragédiája őt is sújtja. Kivonulása a társadalomból (lemondása a világi boldogságról, a szegények és betegek gyámolítása) már bizonyos fokú életvereség. Mégis ő az egyetlen szereplő, aki saját tiszta erkölcsisége szerint tud élni. A többieknek még ez a részsiker sem jut osztályrészül.

A szárdisi angyal tragédiája

A szombatos papot Kassai börtönbe veti, mert nem hajlandó vele együttműködni. A férfi börtönbeli szenvedéseinek bemutatására (szomjúság) Kemény egy distancián alapuló jelenetet talál: „Szőke Pista nyelve majdnem szájpapadáshoz tapadt a szomjúság miatt. A vándor, ki rekkenő nyárban, szellőtlen rónán, csillogó, égő fővenyben utazik, nem lehet tikkadtabb, nem sóvárogatná az ég harmatát, a forrás cseppét inkább, mint e szegény fogoly, kit tél közepén egy nedves üreg árnya vesz körül.” A két kép csak a főképzetben, a szomjúságban azonos, minden egyéb másban ellentétes (rekkenő nyár – tél közepe, rab – vándor, börtön – róna, nedves üreg – csillogó, égő főveny). „Aligha van két ellentétesebb, s mégis egylényegű állapot, mint a sivatagban vándorló és a nedves pincebörtönben sínylődő szenvedése a szomjúság miatt.”¹⁰ Laczkó egyedül családját félti: „De én azt a fájdalmat érzem, melyet nőm és gyermekeim fognak szenvedni s idegeim nem bírják a terhet, melyet a szolgaság testökre, az elaljasodás lelkiismeretökre fog rakni. Átok legyen a napon, midőn a szombatosok közé fölvettem magamat s meggyőződésemet családomból szerencsémért áruba bocsátottam!...”¹¹ Szabadulása érdekében Kassai kéme lesz.

Laczkó jellemének kettősségét jól mutatják a második rész végének jelenetei. Mikor Szerédi az utcán kémnek nevezi Laczkót, az nekirent gyalázójának. A támadást Klára sikolya, majd ájulása szakítja meg. Laczkó viselkedése ezalatt teljesen megváltozik: „Laczkó levette fővegét, kezében tartá, mélyen meghajolva és rendkívül

⁸ *A rajongók II.* 308.

⁹ *A rajongók I.* 176.

¹⁰ Imre László: *A hasonlatok funkciója Kemény Zsigmond A rajongók című művében*, In: Imre Samu, Szathmáry István, Szűts László (szerk.): *Jelentés és stílusztika*, Bp., 1974. 216.

¹¹ *A rajongók I.* 166.

alázatos hangon szól: – Kegyelmes uraim! csókolom nagyságtok kezét, lábát! én vétségből a Miklós-kapu helyett a Szent György-kapu felé indultam s most észrevéve tévedésemet, vissza kellett fordulnom. Könyörgök egy szökött jobbágyhoz, egy ágról szakadt koldushoz illő alázatossággal, kegyeskedjenek nagyságtok megengedni, hogy csatlósaik közt csendesen haladhassak. – Laczkó mindig kezében tartá fővegét. Az utolsó csatlós előtt is mélyen hajladozott. S ameddig csak a holdvilág a szemet vezette, Szerédi bámuló szolgái őt főveg nélkül látták a Miklós-kapu felé haladni.¹² Ennek a jelenetnek két szempontból is jelentősége van. Egyrészt látjuk Laczkó megalázkodását, másrészt itt mondja ki először, hogy ő nem más mint egy szökött jobbágy. Ezt követően Kassaihoz megy, ahol viszont egy teljesen más embert látunk. Laczkó itt meg is fenyegeti Kassait: „Kérdemtelm a szenvedést. Hadd lakoljak, de csak én. Ha nőm megtudja, hogy hol vagyok és mivé lettem, esküszöm, a fejedelem és az egész ország hallani fogja, mily eszközökkel kényszerítettél Pécsi vesztésére munkálni. Ha pedig nőmet Rápoltra mered vitetni, hogy velem osztozzék a nyomorban és gyalázatban, esküszöm, meg foglak gyilkolni az uccán, a tanácsteremben, az Isten házában, kórógyadon, haldoklásod percében, ott és akkor, hol módját ejtethem.”¹³ Itt újra családja iránti szeretete jelenik meg, és úgy látszik, hogy csak abban az esetben képes határozott lenni, ha családját veszélyben érzi.

Gyávasága abban is megmutatkozik, hogy feleségével sosem tudatja, hogy ő valójában egy szökött jobbágy, és hogy egyezséget kötött Kassaival.

Feleségének levelet ír, melyben menekülésre biztatja: „Oh! én szegény kisdedeim! szórd el őket magadtól, hogy ne találják meg a poroszlók veled együtt. Vedd le rólok nevemet, e hazug nevet, melyet különben is úgy le fog tépni a törvény, mint a ruhát szokta a bakó a tolvajról, mikor meztelen testére bélyeget akar sütni.”¹⁴ A nevet és a ruhát itt közös vonásként kapcsolja össze, hogy mindegyik eldobható, mindegyiktől meg lehet fosztani az embert, letépheti a bakó vagy a törvény. Laczkót a megaláztatástól, a büntetéstől való félelem készíti e levél megírására.

Laczkóban akkor szólal meg a lelkiismeret, amikor sorsa végre jó irányba fordulhatna. A fejedelemszony megvette Kassaitól a rápolti birtokot, és azt Klárának adja, hogy visszakaphassa férjét. Laczkó azonban még szabadulása előtt megszökik, és Balázsfalvára megy, hogy figyelmeztesse a szombatosokat. A gyűlésen vallomást tesz, Júdásnak nevezi magát, és könyörög a szombatosoknak, hogy meneküljenek. Laczkón azonban már ez sem segít, az ő sorsa is a pusztulás.

Laczkó István gyenge jellemű figura, ő a legcsekélyebb akaraterejű szombatos, méltán lesz Kassai bábfigurája. Önérzetre ébredésekor azonban előre lép – a tragikus sorsúak táborába, hisz megkísérli helyzetének megváltoztatását. Hősies fellépése a szombatosok gyűlésén hatástalan, a berontó nemesek és hajdúk egyszerűen lemészárolják. A regény eszmevilága szerint származásának megtagadása volt az ő eredendő bűne, koldusból lett módos lelkész, ezzel váltotta ki maga ellen a végzet haragját.

Pécsi Deborah alakja

Pécsi Deborah az önsorsrontók közé tartozik. Élete azért fut zátonyra, mert – engedve imádott apja kérésének – kiadja szerelmese útját. Őt a tiszta gyermeki szeretet ítéli tragikus sorsra. Az igaz érzélem elfojtása az önmagukat elvesztők bűne¹⁵. Nem ura érzéseinek, megütközik Gyulai Ferenc hidegségén, és belelovalja magát az utána való sóvárgásba. Érzéseit büszkesége legyőzte, de a szeszély és a büszkeség álézéseket is keltett a valódiak mellett. Deborah eleve boldogtalanságra rendeltetett.

Géczinétől való távozásakor a tömeg Deborahra zúdítja a beteg asszony iránti ellenszenvét és a szombatosok vezetőjének hitt Pécsivel szemben táplált gyűlöletét.

Elemérrel való szakítását közvetlenül követően rossz a lelkiismerete: „Elemér rég kiment a házból, s már lakására is megérkezhetett, ha oda akart, azonban Deborah az elűzött ifjú lépéseit még hallá a tornáclépcső kövezetén. Oly lassú, oly kísérteti nesz volt ez, mintha a vékony föveny fölött őszi szél járna s a súlytalan parányokat söprené tovább, tovább.”¹⁶ Rossz lelkiismeretének köszönhetően – mint ahogy az idézetből is kitűnik – hallucinál,

¹² *A rajongók I.* 345.

¹³ *A rajongók I.* 350.

¹⁴ *A rajongók II.* 33.

¹⁵ *Barta János: I. m.* 195.

¹⁶ *A rajongók I.* 213.

képzlődik. Deborah tudja, hogy nem mondott igazat Elemérnek, mikor azt állította, hogy azért nem tarthat kapcsolatot vele, mert nagybátyja a szombatosok ellen izgat. Valójában a Gyulai Ferenc iránt felébredt vonzalma miatt szakított Elemérrel.

Azonban, mint később megtudjuk, nem érez szerelmet Gyulai iránt. „A szombatos leány, midőn a boldogságról álmodozott, mindig csak egy jelenetet látott maga előtt. Lábainál térdelve képzelte Gyulait s hallá saját hangját, midőn az ifút nevetve utasítja vissza.”¹⁷

Balázsfalvára menet Deborah sejti, hogy Elemér holttestét hozzák. Szeretne kocsijából kihajolni, de ereje elhagyja. Majd „szégyelvén gyávaságát, szégyelvén remegését, kétségbeejtő eltökéléssel ugrik le a lépcsőn. Idegei feszülve vannak, szemei mintegy kiemelkedtek helyeikből s kezét fölemelve, a társzekérre mutatott és kiáltá: Érzem, hogy ama halott Kassai Elemér! Ki is halhatott volna meg más, midőn házunkat az Isten büntetni szándékozik.”¹⁸

A csillagokban hívó főúr

Pécsi Simon szücsmester fiából lett mágnás Bethlen Gábor idejében – ez a mozzanat politikai ellenfeleinek gögjét és irigységét váltja ki (Kassai szerint a nagyok közé tolakodott), és így a sors büntetését. Messze kimagaslók kortársai közül – ez is vétségnek számít – tudatosan él, tudományokban jártas csillagjós, szent énekeket szerez és énekel, szíves vendéglátója minden idegen utazónak, pártfogója a szombatos szektának. Dúsgazdag, valamint ábrándos és előítéletes ember. Szilárd életelvek szerint él, épp ezért kell belátnia: „El volt tévesztve egész életünk!”¹⁹

Pécsi Simon cselekedeteit nagyban befolyásolja az asztrológia iránti szenvedélye.

Pécsi Simon Bethlen Gábor egykori kancellárja, aki visszavonultan él²⁰. Pécsi jelleme – akárcsak Kassai Istváné – kettősnek mutatkozik: Lánya iránti szeretete megkérdőjelezhetetlen²¹, de hűgáról, annak haláláig tudomást sem vesz: „Szégyelte az élő rokont ismerni, a halottat büszkén vallá magáénak ...”²² Ez a jelenet is jól mutatja, hogy Pécsi igazán nem sokban különbözik Kassaitól, hiszen hűgának temetését is arra használja fel, hogy megmutassa gazdagságát, borsot törjön Kassai orra alá: „S mint fogja bosszantani Kassait, ha üldözöttje, aggodalom köde helyett, homlokán a magas rang és szertelen vagyondicsővel jelen meg ...”²³

Pécsi vagyonának megszerzéséért Kassai annak hitét is fel akarja használni. Pécsi szombatosága azonban végig kétséges marad. Gyulai az alábbiakat mondja: „Pécsi szombatosága miatt ne aggódjál. Nála ez csak olyan szenvedély, mint Mátyás király álneve és álruhája. E tréfa sohasem tartott sokáig. A királynak hamar eszébe juttatja, hogy van bíborpalástja, trónja, palotája, Pécsi is büszkébb, mintsem évekig elfelejtse, hogy ki ő és micsodák a szombatosok.”²⁴ Gyulai szerint tehát Pécsin a szombatoság csak álruha, álnév, amelyet bármikor le lehet venni. (Itt ugyanúgy összekapcsolódik a név és a ruha fogalma, mint Laczkó István esetében.)

A tetőpont a szombatosok andrásfalvi találkozója. Pécsi Simon eltökélt szándéka, hogy ezen lecsillapítja a szélsőséges indulatokat, mértékletességre inti a rajongókat. Pécsi a gyűlésen azt tapasztalja, hogy a szombatosokkal „nem egy nyelvet beszélnek”. Ez az a pillanat, amikor keményen elhatárolódik a szombatosoktól, és közli velük, hogy ő is csatlakozik azokhoz, akik birtokelkobzást és halálbüntetést kérnek a szombatosokra.

A végzetes eseményen azonban a sors Pécsi Simon ellen fordul, Kassai manőverei beválni látszanak. Az öreg Kádár figyelmezteti is Pécsit: „Tagadd meg csillagaidat Pécsi Simon, ha számodra éveket jósoltak. Látom a bilincseket, melyeket kezedre fognak verni és hallom, amint fejedre olvassák az 1622-diki törvényt. Ne minket fenyegetsz tehát e törvénnyel, oh Pécsi Simon, de magad rettegi tőle, mert szereted a világot.”²⁵ A szombatosok

¹⁷ *A rajongók I.* 307.

¹⁸ *A rajongók II.* 321.

¹⁹ *A rajongók II.* 325.

²⁰ *Ebből a visszavonultságból először Géczyné temetése miatt mozdul ki.*

²¹ *Bár Deborahnak azért kell szakítania Elemérrel, mert Pécsi Simonnak azt mondják a csillagok, hogy a fiú fogja vesztüket okozni.*

²² *A rajongók I.* 219.

²³ *Uo.*

²⁴ *A rajongók I.* 232.

²⁵ *A rajongók II.* 301.

elvakultsága és a tragikus véletlenek sorozata tömeghisztériát robbant ki, amelynek első áldozata az a Kassai Elemér lesz, aki pedig a béke szolgálatában érkezik a gyűlésre. Laczkó István is életét veszti. Elemér felkoncolása Kassai István számára a legfájdalmasabb veszteség; most már csak a kapzsisága elégülhet ki, ha megkapja a szombatosokkal együtt bukó Pécsi vagyonát, elsősorban az andrásfalvi uradalmat. Pécsi ugyan a regény végén kegyelmet kap, vagyonát és tekintélyét mégis elveszti.

A gonosz megtestesítője? Kassai István

Kassai István – Pécsi Simonhoz hasonlóan – alacsony sorból származik. Saját erejéből emelkedik fel, és lesz Erdély egyik leghatalmasabb főura.

A kancellár személyisége kiismerhetetlen, a mű során folyamatosan változik az olvasóban kialakult kép: végtelen gyűlöletet érez a Pécsi család iránt, de unokäocccse iránt – ha nem is nyíltan²⁶ – szeretettel viseltetik. Az egyetlen ember, aki egyáltalán közel kerül Kassaihoz, Elemér. Kezdetben azért tetszik neki a fiú, mert míg a többiek csak pénzéért, hatalmáért becsülik, Elemértől teljesen távol áll a hízelgés. Kassai ugyan – érdekeinek megfelelően – felhasználja a fiút, de belső monológjaiból többször kitűnik, hogy is érez a fiú iránt: „Nem akarnám, hogy Elemér még tiszta lelkiismerete foltot kapjon. Nem az a nagy ész ő, ki a dicsőség babérlombjaival befedhetné az üreget, mely jóhiszeműségében támad. Nem politikus ő, kinek kevesebb szüksége volna a vád nélküli névre, mint a hajadonnak a szeméremre ... Ő egyszerű katona, minden becsvágya nélkül még a katonai hivatásnak is. Kedélye lágy, költői; külseje igénytelen és modora csak a nemes szív által nyer s nem a forma kecséivel hódít. Semmi sem maradna rajta, ha megromlanék ... Aki pusztán csak mint jó ember részesül megkülönböztetésben, egy bűn által egész értékét elveszíti ... Elemérnek állandó szüksége van a tiszta lelkiismeretre. Ő örökösöm, s a Kassai név fönttartója.”²⁷ majd: „De fájdalom! Elemér csak becsületes ember, egyéb semmi. Én térítsem-e a bűn ösvényére? ... Ragaszkodik hozzám, nagybátyja vagyok, hm! Családomnak, mely alig kezdett még élni, végreménye! S én térítsem a bűn ösvényére?”²⁸ De a következő percben Kassain újból erőt vesz a hatalomvágy: Pécsi legyőzésének vágya erősebb a fiú iránti szeretetnél, és minden további nélkül Elemérnek szánja – a fiú tudtán kívül – a szombatosok és mindenekelőtt Pécsi Simon elfogását.

Kassai pozitívabb megítéléséhez járul hozzá Elemér belső monológja: „Hisz! ő nem maga a sátán. Kormányzása alatt sok panasz támadt ellene, de a bakó ritkábban volt a piacokon látható, mint a kedvelt korlátnokok idejében.”²⁹ Kassait egyszer értékeli pozitívan társai is: „Még csökönyös gyűlölöi is dicséretre méltónak találták azt az eljárását, melynek érdemét emelte, hogy éppen legközelebbi rokona s örököse meggyilkoltatása miatti bánatja közt védelmezé ekkora eréllyel a rendet, feledvén, miként Pécsi a borzasztó merénylet okozói közt említettik.”³⁰

Kassait a regény végén kerítik hatalmába újra Elemér iránti érzései, amikor megtudja, a fiú halott. „Mint szeretete volna Kassai saját tíz körmével kikaparni a földből a halottat, mint szerette volna bár egy percig a végzettől életengedélyt nyerni a holttest számára, hogy maga elébe állítsa s fölemelt ököllel magyarázza meg neki: ... Mi közöm hozzád! Kitagadlak, mást nevezek örökösömmé, ... nem ... ha haldokolni fogok, fölnyittatom a ládákat, kiszóratom az uccára aranyaimat, ezüsteimet, minden filléremet, hogy szedjék fel a koldusok s legyen belőlük úr ... Egy fabatkát sem kapsz tőlem többé, ostoba fiú! S már most tüstént takarodjál innen. Bujj be a koporsóba! Mit bánom én, ha meghaltál is!”³¹ Kassai néhány percig szinte esztét veszti, majd azonnal titkárát hivatja, hogy keressék meg azt az embert, aki figyelmeztetésével Balázsfalvára küldte Elemért. A „tettes” természetesen nem kerül elő, hiszen a titkár érezve fenyegetettségét elhagyja Erdélyt.³² Kassait ezután már csak egy dolog élteti, megszerezni Pécsi vagyonát, de Báthory Zsófia nászajándékul elhangzó kérésére Gyulai Ferenc lesz az értékes Pécsi-birtok ura.

²⁶ Kassai Elemér iránti érzelmei a belső monológokból derül ki.

²⁷ *A rajongók I.* 272–273.

²⁸ *A rajongók I.* 274.

²⁹ *A rajongók I.* 266.

³⁰ *A rajongók II.* 327.

³¹ *A rajongók II.* 333–334.

³² A tények ismeretében Demeter, Kassai titkára is felvehető lenne a tragikus hősök sorába, hiszen derékba tört karrierje, menekülnie kell, és maga is elhiszi, hogy ő a felelős Elemér haláláért.

Minthogy pedig időközben a török szultán hozzájárult „a magyarországi evangélikus rendek sérelmeinek orvoslásáért indítandó hadvisélet”³³-hez, Kassai István kiszorul a politikából is, kegyvesztetté válik. Az ítélmester „nem soká élte túl e rettenetes percet.”³⁴

Megítélésem szerint Kassai István alakját is felvehetjük a tragikus hősök sorába, mivel elveszíti szeretett unokaöccsét, elesik vetélytársa vagyonától, és kiszorul a politikai életből is. Természetesen tragédiája személyes, de véleményem szerint mindenképpen figyelmet érdemel. Elmondhatjuk tehát, hogy Kassai gonosz volt ugyan, de tudott szeretni is. Személyiségének pozitív vonásai elsősorban Elemér iránti szeretete teszik őt tragikus hőssé.

Kemény „még a gonosz lelkébe is hint egy csepp jószágot, száraz szívekbe is beoltja a gyöngédség egy parányát, s midőn itt a bűnhődés ideje, ha az egész ember érzéketlenné válik is, és elfásul a lélek: ott, hová a csöpp hullott, sajnó, égő seb támad”.

Gyulai Ferenc mint tragikus hős?

Gyulait Barta János³⁵ a sors alatt állók csoportjába sorolta. Gyulait a szerencsés véletlen sodorja előre, rangot és gyönyörű feleséget is kap – bár ő az egyetlen fiatalember, akit hidegen hagy Sáron Rózsájának varázsa, ezzel szemben Bodó Klárához vonzódik egyre erősebben, reménytelenül. A regény során folyamatosan elfoglalja az Elemér által korábban betöltött helyeket (Báthory Zsófia mellett, majd Deborah mellett is). Az ő tragikumának tulajdonképpen az tekinthető, hogy „hozzá kényszerítik” egy olyan nőhöz, akit ő nem szeret igazán, és mint tudjuk, Deborah sem szereti Gyulait.

Összegzés

Természetesen a tragikus hősök közé kellene sorolnunk még Géczy Andrásné is, de mivel ő igen rövid ideig szerepel a műben – bár szerepe kétség kívül nem elhanyagolható –, nem foglalkoztam vele külön.

Az erkölcs szolgálata sem szolgáltat jogalapot a kiemelkedésre: a legkiválóbbak éppúgy elszenvedik a csapások, mint a legsilányabbak. Kassai Elemér talpig becsületes fiatalember, Pécsi Simon önzetlen és nagylelkű férfiú, mégis mindkettőjüket elsöprik a törvények, sőt épp a lelki nemesség és jószág sodorja őket végveszélybe.

A kiszolgáltatottság ugyanakkor az ellenpéldára is érvényes: a morált a saját önös céljaira eszközül felhasználó Kassai István, a machiavellista intrikus, a lelkiismeret nélküli alattomos figura is a véletlen játékszerévé válik, jóllehet a végső fordulatokig fölényes biztonsággal és célravezetően kormányozza hajóját.

³³ *A rajongók II.* 379.

³⁴ *Uo.*

³⁵ *Barta János: I. m.* 193.

IRODALOM

- Barta János: *Kemény Zsigmond mint esztétikai probléma*, In: *Uő.: A pálya végén*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987. 218; 277
- Barta János: *Sorsok és válságok. Kemény Zsigmond tragikus emberalakjai*, In: *Uő.: A pálya végén*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987. 186; 217
- Bényei Péter: „El volt tévesztve egész életünk!”, *It.*, 1999. 441; 465
- Imre László: *A hasonlatok funkciója Kemény Zsigmond A rajongók című művében*, In: *Imre Samu, Szathmáry István, Szűts László (szerk.): Jelentés és stilsztika*, Bp., 1974. 213; 218
- Kemény Zsigmond: *A rajongók I–II., az Est Lapkiadó Rt. és a Pesti Napló Rt. Kiadása*, h. n., é. n.
- Nagy Miklós: *Utószó*, In: *Kemény Zsigmond: A rajongók*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1969. 511; 22
- Péterfy Jenő: *Báró Kemény Zsigmond mint regényíró*, In.: *Péterfy Jenő válogatott művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1962. 267; 296
- Sőtér István (Főszerk.): *A magyar irodalom története. IV. A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965
- Sőtér István: *Nemzet és haladás. Irodalmunk Világos után*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1963
- Szegedy-Maszák Mihály: *A középszerű hős tragikuma: A rajongók (1858–59)*, In: *Uő.: Kemény Zsigmond*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989. 230; 61
- Szegedy-Maszák Mihály: *Az újraolvasás kényszere*, *It.*, 1996. 30; 49
- Szegedy-Maszák Mihály: *Elbeszélő művek jelentésrétegei*, In: *Uő.: Kemény Zsigmond*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989. 42; 96